

ՆԱԽԱԿՆԵՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

I

Ամենակին նպատակ չունենալով վիճարանութեան մէջ մտնել «Մուրճ»-ի 1904 թ. № 8-ի յարգելի քննադատիս հետ, ստիպուած եմ նկատողութեան առնել հետեւեալը:

Վ. վ. Բաստամեանը, Ա. եպ. Սեդրակեանը և ես գրել ենք ամուսնութեան մասին մի մի աշխատութիւն: Հարկապէս հայ եկեղեցու ամուսնութեան իրաւունքի համար երեքիս աղբիւրն էլ այդ եկեղեցու ժողովների կանոններն են. թողնելով հ. Բաստամեանի աշխատութեան մասին մի այլ տեղ խօսել, կանցնեմ Ա. եպ. Սեդրակեանի գրքին:

Ամուսնական հաս ու չհասի աստիճանների մասին եկեղեցական կանոնները հասկանալիս և բացատրելիս՝ երկուսս եկել ենք հետեւալ եզրակացութիւններին:—Ս. Սեդրակեանն ասում է 1) Աշտիշատի ժողովը (365 թ.) արգելել է չորրորդ աստիճանի պսակը. 2) Շահապիվանի ժողովը (447 թ.) չորրորդ աստիճանը. 3) Դուինի բ. ժողովը հինգերորդ աստիճանը. 4) Պարտաւի ժողովը չորրորդ աստիճանը. և 5) Սսի ժողովը հինգերորդ աստիճանը:

Ես՝ ճնոյն ինքնուրոյնութիւնը չունեցող Արսէն վարդապետս զրա հակառակ ասում եմ. 1) որ Աշտիշատի ժողովը արգելած աստիճաններ չի թուում, և եթէ նա արգելել է, դա երրորդ աստիճանը պիտի լինի: 2) Շահապիվանի ժողովն արգելել է ստուգապէս երրորդ աստիճանի արենակցական պսակը: 3) Դուինի բ. ժողովն եղել է Ներսէս բ. կաթողիկոսի օրով, և որովհետեւ նրանց օրով զրուած կանոնների մէջ ամուսնական չհասութեան մասին և ոչ իսկ մի ակնարկ կայ, ուստի և մենք չենք ընդունել որ Դուինի ժողովը այդպիսի խնդրով զբաղուած լինէր, որի պատճառաւ էլ չենք յիշել իսպառ: 4) Պարտաւի ժողովն արգելել է չորրորդ աստիճանը և 5) Սսի ժողովը վեցերորդ աստիճանը: Այստեղ հարեանցօրէն ասենք, որ մեր եզրակացութիւնները էապէս տարբերում են Բաստամեանի ասածից: Թէ որպիսի մեծ տարբերութիւն կայ Սեդրակեանի և նուաւորիս մէջ այդ արդէն տեսաք, բայց դա դեռ բաւական չէ:

Եկեղեցական իրաւունքի ինչ գիրք էլ վերցնէք, կտեսնէք, որ յունա-բուզանդական եկեղեցին ու պետութիւնը մինչև 385 թ. ոչ մի արգելք դրած չունի չորրորդ աստիճանի պսակների համար: Նոյն իսկ կարող ենք ասել, որ բացարձակարգելք չկար և երրորդ աստիճանի համար: 385 թ. Թէոդոս մեծը օրէնքով արգելեց չորրորդ աստիճանի պսակը, սակայն մի քանի տարի յետոյ նրա յաջորդները վերացրին այդ արգելքը: Դրանից յետոյ թէ չորրորդ դարի վերջում, թէ հինգերորդ և վեցերորդ դարերում պետական օրէնքներով, որը եկեղեցու համար պարտադիր էր, արգելում էր բացարձակ կերպով երրորդ աստիճանի պսակը ու թոյլ տրւում չորրորդը: Ս. Սեդրական այդ պատմական փաստերին հակառակ պնդում է, թէ հայ եկեղեցին «քրիստոնէութեան առաջին չորս դարում վարուել է ճիշտ այնպէս, ինչպէս վարուել են յունական և հռովմէական եկեղեցիները»: Արդէն մենք տեսանք, որ այդ եկեղեցիների համար 385 թ. հրատարակուած օրէնքը, որ արգելում էր չորրորդ աստիճանի պսակը, գոյութիւն ունեցաւ մի քանի տարի միայն. արդ, 385 թ. օրէնքը, որ գոյութիւն ունեցաւ մի քանի տարի միայն, ինչպէս կարող էր 365 թ. Ներսէս մեծի Աշտիշատի ժողովի մէջ սահմանած կանոնի վրայ ազդել, երբ ինքը սահմանուել է 385 թ:

Ս. Սեդրական անա այդպիսի գիտական հիմքի վրայ է յենում իր կարծիքը, և այն ոչ ենթադրաբար, այլ «կարելի է հաստատապէս ասել, թէ այդ (Աշտիշատի) ժողովում արգելուած պիտի լինի նախ՝ արեւակցական չորրորդ աստիճանի ամուսնութիւնը»: Սա դեռ բաւական չէ: Շահապիվանի ժողովի մի կանոնի (Ժգ.) մէջ կայ Վի հրէութեան կործանեսցի» նախադասութիւնը: Ս, Սեդրական ծանօթութիւնը հրէական օրէնքին՝ նրան թոյլ է տալիս պնդելու, որ այդ օրէնքով (30—32 երես) թոյլ է տրւում չորրորդ աստիճանի պսակը և արգելում երրորդը, ուստի և Վի հրէութեան կործանեսցի» խօսքերն իրեն հիմք վերցնելով, նա արդէն հաստատ կերպով եզրակացնում է, որ Շահապիվանի ժողովը արգելում է չորրորդ աստիճանի պսակը, նա մանաւանդ, որ իր նայած ձեռագրի մէջ XVIII դարի) ասուած է հօրաքոյրորդի: Եթէ սրբազանը ձանձրութիւն յանձն առնէր նայելու միւս ձեռագիր կանոնագրքերը, կը տեսնէր, որ իր ձեռքի տակ եղած օրինակը ամենավատ, տգէտ գրչի ձեռագիր է նախ. երկրորդ, մնացած բոլոր ձեռագրերը, թուով 27-ը, որոնց մէջ կայ և XIV դարի ձեռագիր, ունին հօրաքոյր, որ կը լինի երրորդ աստիճանը, և ոչ թէ հօրաքոյրորդի, որ տգէտ գրչի

սխալ է: Այս մասին մենք առիթ կ'ունենանք խօսել մի այլ տեղ, ուստի անցնենք:

Մովսիսական օրէնքը, ճշմարիտ է, արգելում է երրորդ աստիճանի արեւակիցների պսակը, սակայն ոչ բոլոր դէպքերում, ուստի և յատկապէս թւում է այն արեւակիցներին, որոնց հետ չի կարելի ամուսնանալ. ըստ այդ օրէնքի, երրորդ աստիճանի մնացած բոլոր ազգականների հետ կարելի է ամուսնանալ: Մի կարեւոր տեղեկութիւն, որ պակասում է ս. Սեդրակեանին, ու ձգում սխալ ենթադրութիւնների մէջ, որի մասին իր ժամանակին ունի ակնարկած «Ամուսնական Տարակուսանքներ» գրքի հրդիւնակը:

Շահապիւմանի կանոնն ասում է «... դժոյր կամ բեռորդի, կամ զեղբորորդի, կամ զհօրաքոյր և կամ զայլ ոք յազգին իւրում մինչև 'ի չորրորդ ծնունդն կին առնել մի իշխեսցէ»։ Թուած օրինակները երրորդ աստիճանից բարձր չեն գնում: Վերեւում հրէից և յունա-բիւզանդական օրէնքները տեսանք. արդ, եթէ ազդուել ենք նրանցից, որ բնկասկած է, համեմատական ուսումնասիրութեան եղանակն ու պարզ տրամաբանութիւնը ասում են, որ Շահապիւմանի ժողովը արգելել է երրորդ աստիճանի չհասութիւնը, ուստի և երբ ասում է «մինչև չորրորդ» խօսքերը, չորրորդն ինքը մէջը չէ և չի էլ կարող լինել: Ինչ որ է, կան շատ տարբերութիւններ էլ, որոնց մասին աւելորդ եմ համարում գրել:

Բերածս փաստերը ցոյց տուին, որ ոչ ո. Սեդրակեանը և ոչ էլ հ. Բաստամեանը, որ առաջնի գլխաւոր աղբիւրն է, կաւելացնեմ ես, ինձ աղբիւր չէին կարող ծառայել:

Այժմ, երբ մի հեղինակի համար ասում են, որ նա այս ու այն հեղինակի հետ (Բաստամեանի և Սեդրակեանի) համեմատած նոյն ինքնուրոյնութիւնը չունի—խօսքը հայ եկեղեցու կանոնները բացատրելուն պիտի վերաբերի այստեղ—այն ժամանակ պէտք է ցոյց տալ այն աղբիւրը, որից այդ հեղինակն օգտուել է ու քաղել իր աղբիւրը»:

Արսէն վարդապետ

1905 թ., մարտի 20
Թիֆլիս.

II

Կարդալով «Մուրճի» ներկայ տարուայ փետրուար-մարտի համարներում գերապատիւ Նղիշէ ծայրագոյն վարդապետի բացատրութիւնը այն մասին, թէ՛ «Ռ» է եղել պատճառ Լիւաւայի դպրոցների փակման 1903/4 ուսումնական տարուայ ընթաց-Ապրիլ, 1905.